

8. Луначарський А. Об отмене отметок / А. Луначарський // Народное просвещение. - 1918. - № 4-5. - С. 26.
9. Луначарський А.В. О преподавании истории в коммунистической школе. - Пг.: Издательство отдела подготовки учителей, 1918. - 20 с.
10. Маркс К., Энгельс Ф. Сочинения / К. Маркс, Ф. Энгельс. Ин-т маркс.-ленин. При ЦК КПРС. - 2-е изд. - Т. 23: Капитал, т.1. - М.: Политиздат, 1960. - 907 с.
11. Мрочех В. Задачи союза учителей интернационалистов / В. Мрочех // Народное просвещение. - 1918. - № 1-2. - С. 48- 50.
12. Письмо В.И. Ленина М.Н. Покровскому / В. Ленин // Покровский М. Русская история в самом сжатом очерке / М. Покровский. - М., 1933. - С. 12.
13. Слободян С. Діяльність А.В. Луначарського на посаді наркома Просвіти у перші роки радянської влади / С. Слободян // Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. - Запоріжжя: ЗНУ, 2016. - Вип. 46. - С. 142 - 146.
14. Слободян С. Дискусія щодо шкільної історичної освіти в СРСР наприкінці 20-х років ХХ століття / С. Слободян // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія. - Тернопіль: Видавництво ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2017. - Вип. 1. - Ч. 2. - С. 122 -128.
15. Слободян С. Робота над концепцією вітчизняної історії у рамках написання шкільних підручників в СРСР у 1934-1935 роках / С. Слободян // Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць. - К.: «Видавництво «Гілея», 2017. - Вип. 125 (10). - С. 63 - 61.
16. Соколов О. В.И. Ленин и формирование большевистских взглядов М.Н. Покровского / О. Соколов // Вопросы истории. - 1963. - № 8. - С. 30 - 41.
17. Шульгин В. О целях школы / В. Шульгин // На путях к новой школе. - 1923. - № 2 (5). - С. 8 - 16.

DOI: <https://doi.org/10.32782/2305-9389/2020.21.18>

УДК 94(477.8) «1943-1944»

Оксана Калішук

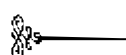
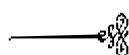
Пам'ятати не можна забути. Волинські події через свідчення очевидців

У статті зроблена спроба представити трагічні події українсько-польського протистояння у роки Другої світової війни через спогади очевидців. Через свідчення українців і поляків показано спільне і відмінне у баченні дражливих сторінок спільного минулого. Спогади створюють яскравий фактографічний образ подій років Другої світової війни, водночас демонструють наявність у свідомості тодішнього покоління уявлень про виняткову жорстокість лише «чужих», «ініших». Хоча, водночас, спогади демонструють, що серед волинських українців національна свідомість була нижчою, ніж у поляків. У пам'яті і українців, і поляків, що пережили драматичні події Волинської трагедії яскраво присутні сюжети про особливі страждання, жертви з-поміж змішаних родин. Важливо, що не всі спогади, пов'язані із україно-польським конфліктом, мають негативні конотації. Наведені фрагменти спогадів, окрім описів конфліктів і особистих вражень та переживань містить додаткову інформацію про побутові, соціальні, національні чинники суперечностей між українцями та поляками. Численні факти, що містяться у мемуарах, дають змогу, навіть супроти намірів авторів, сформулювати тезу, що польсько-український конфлікт у роки Другої світової війни був конфліктом двох народів, у якому були зацікавлені не тільки одиниці або групи фанатиків, а й широкі суспільні верстви з обох сторін. Мемуари дають можливість визнати цілком нереальними спроби будь-якого порозуміння між поляками та українцями в період війни. Робиться висновок, що саме мемуари роблять події, віддалені більш, ніж на 75 років зрозумілими нашим сучасникам, демонструють, що ніхто не абсолютно хороший чи абсолютно поганий, усе значно складніше. Не заперечуючи суб'єктивність наведених спогадів вони дозволяють відтворити цю трагічну сторінку минулого, показати який слід вона лишила у пам'яті обох народів.

Ключові слова: волинська трагедія, Друга світова війна, українсько-польське протистояння, спогади.

Kalishchuk Oksana. You can't forget. Volyn events due to eyewitness testimony

The article attempts to present the tragic events of the Ukrainian-Polish confrontation during the Second World War through eyewitness accounts. The testimonies of Ukrainians and Poles show a common and different vision of the irritating pages of a common past. Memoirs create a vivid factual image of the events of the Second World War, at the same time demonstrating the presence in the minds of the then generation of ideas about the exceptional cruelty of only "strangers", "others". Although, at the same time, the memories show that the national consciousness of Volyn Ukrainians was lower than that of Poles. In the memory of both Ukrainians and Poles who survived the dramatic events of the Volyn tragedy, there are vivid stories about special sufferings, victims from mixed families. It is important that not all memories related to the Ukrainian-Polish conflict have negative connotations. These fragments of memories, in addition to descriptions of conflicts and personal impressions and experiences, contain additional information about domestic, social, national factors of conflict between Ukrainians and Poles. Numerous facts contained in the memoirs allow, even against the intentions of the authors, to formulate the thesis that the Polish-Ukrainian conflict during World War II was a conflict of two peoples, which was interested not only units or groups of fanatics,

but also broad sections of society. on both sides. Memoirs make it possible to recognize as completely unrealistic attempts at any understanding between Poles and Ukrainians during the war. It is concluded that it is the memoirs that make events more than 75 years distant more understandable to our contemporaries, demonstrate that no one is absolutely good or absolutely bad, everything is much more complicated. Without denying the subjectivity of these memories, they allow us to recreate this tragic page of the past, to show what a trace it has left in the memory of both peoples.

Key words: Volyn tragedy, World War II, Ukrainian-Polish confrontation, memories.

Віддавна українці й поляки живуть поруч. І так як між сусідами у відносинах між нашими народами було різне – і разом воювали проти ворогів, підтримуючи одне одного, і ворогували між собою, суперничали між собою. Коли завершувалася комуністична епоха і постали 1989 р. демократична Польща, а 1991 р. – незалежна Україна, здавалося, що всі непорозуміння минулого залишилися позаду, а спільний гіркий досвід другої половини 20 ст. стане запорукою плідної співпраці. Однак, саме спільний історичний досвід виявився найбільшим каменем спотикання у новітніх відносинах. Нині це очевидно навіть не фахівцям. Символом українсько-польських “війн пам’яті” стали волинські події.

Нині можна з певністю твердити, що уникнути з’ясування правди про Волинь~43 нині не вдасться. По-перше, замовчування комуністичних часів виявило свою неефективність; півстолітнє уникання розмов на тему українсько-польського протистояння не наблизило історичне примирення. По-друге, нині уже сказано забагато, щоб сподіватися, що вдасться розібратися у цій дражливій темі без oral history. Чим запеклішими стають суперечки політиків, публіцистів, вчених-істориків довкола цієї дражливих подій минувшини, тим видається важливішим поглянути на них очима свідків, очевидців, людей, яким довелося пережити це особисто. Адже у спогадах старшого покоління, згадках про місця масових поховань зберігається правда про українсько-польське протистояння у роки Другої світової війни, попри десятиліття замовчування. Це важка правда, але важливо зрозуміти і прийняти її.

Вже давно відгриміла війна. Все менше залишається людей, які знають про конфлікти на Західній Україні, між німецькими окупантами, українськими повстанцями, червоними партизанами та, що прикро, між поляками та українцями. Вони до війни жили поруч сім’я з сім’єю, разом господарювали, родичалися. Я добре запам’ятав, що в нашій хаті, на стінах, висіли в два ряди ікони. Одні були овальні, інші – квадратні. Питаю в старіших людей: що це значить? “Круглі були католицькі, бо твій батько був католик, а квадратні – православні, цю віру сповідувала твоя мама”, – відповіли мені.

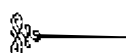
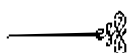
Йосип Зламанець, с. Гайки (Йосип Зламанець, “Тяжко ворухити минуле...”, Народне слово, Липень 10, 2003, 2).

У 1937 році мої батьки купили у пана Мацієвського землю між селами Гончий Брід і Діброва Голубського району, а восени поселилися на хуторі Застінки, побудувавши маленьку хатинку (халупу), бо в сім’ї було 7 чоловік: тато, мама Марія і п’ятеро дітей: троє синів і дві дочки (найстарша Уляна була вже заміжня і проживала в селі Щурин Рожищенського району). Із поляками я в дитинстві дружив, бо разом пасли корів, гралися в дитячі ігри. До мами, як старшої господині, приходили молоді полячки за консультацією, як пекти хліб, пиріжки тощо. І були дружні розмови.

Сергій Касьянчук (Сергій Касьянчук, “Спочатку ми з поляками дружили...”, Волинь, Травень 13, 2003, 2).

Тут поруч жили мамині брати-поляки. На польські свята вони кликали нас до себе на Різдво, Великдень, а на українські свята – йшли до нас. Ми не хотіли робити різниці. Так і жили. Ми не робили жодної різниці у родині на поляків та українців. Не було ніколи тих конфліктів, нас вважали за українців. Я ходила у школу в Жовкві, там ми вчили польською і якось вчителька моєї однокласниці сказала, що я, українка, і краще розмовляю польською, ніж вона – полька. За Польщі поляки ділили людей на українців, поляків, але не було такої ненависті.

Стефанія Козут-Горбань (“Ми у родині не робили жодного поділу на поляків та українців – 90-річна галичанка”, <https://www.radiosvoboda.org/a/28301601.html>)

Мój ojciec był nauczycielem. Pisał ukraińskim sąsiadom podania do władz, do urzędów. Za darmo, nie brał ani grosza. Z tego był znany w całej okolicy. Jak jechał gdzieś poza Iwanicze, tak gorzco go ugaszano, że często już nie mógł wrócić sam do domu, przywożono go furmanką.

Ojciec z racji zawodu, ale też społecznikowskiej pasji, organizował życie kulturalne we wsi, robił amatorski teatr. Zawsze wystawiał trzy jednoaktówki: po polsku, po ukraińsku, po czesku. Był bardzo tolerancyjny, cenił każdego człowieka. Ludzie to czuli. Szanowano go, miał bardzo dobre, ciepłe stosunki z sąsiadami bliższymi i dalszymi, niezależnie od narodowości (...)

Miałem ukraińskich kolegów, chodziłem z nimi do szkoły, razem włóczyliśmy się po polach, bawiliśmy się, śpiewaliśmy. Tak samo było z Czechami. W mojej pamięci czas do II wojny światowej zapisał się bardzo dobrze. Nie umiem przypomnieć sobie żadnych napięć, żadnych scysji między Polakami a Ukraińcami ponad zwykłe sąsiedzkie swary, które dzieją się w każdej wsi.

Władysław Filar (Paweł Smoleński, rozm., „Rozmowa z prof. Władysławem Filarem, naocznym świadkiem wołyńskiej tragedii, kombatantem AK”, *Gazeta Wyborcza*, Duży Format, Sierpień 7, 2003).

Stosunki między Polakami a Ukraińcami układały się dobrze, nie pamiętam, by były jakieś nieporozumienia, wręcz przeciwnie, były rodziny zaprzyjaźnione ze sobą, odwiedzali się nawzajem. Pamiętam, była orkiestra, która składała się z Polaków i Ukraińców, grali na zabawach i weselach, zarówno polskich jak i ukraińskich.

Stanisława Mogielnicka, z d. Ziemiańska, Zagaje, Wołyń ()

Przed 1939 r. stosunki między Ukraińcami i Polakami układały się dość dobrze. Organizowane były wspólne zabawy oraz występy zespołów ludowych. Jedynie co roku we Beresteczku na kozackich mogiłach z czasów Jeremiego Wiśniowieckiego odbywały się manifestacje Ukraińców, w tym zatargi z policją

Edmund Żukowski, Kupowalce, Wołyń ()

А з осадниками пішло інакше. Вони вважали себе чимсь вищим. При воєводі Юзевському в Луцьку стала виходити за польські гроші ніби українська газета. В ній писалося, що в наших селах життя все краще й краще, а в дійсності не було так. Трапиться який донос на контрогося із селян, приїжджає в село поліція, б'є вікна, в муку битого скла накидають, нафту виливають у криницю. Це звалося “пацифікація”.

Наприкінці 1930-х років і розпочалася ця польсько-українська ворожнеча. Адже ж українцям не могло подобатися те, що робилося в державі. Останні вибори були примусовими. Українець мусив йти й кидати в урну те, що йому давали. Жодного свого вибору не було.

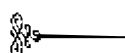
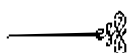
Ірина Левчанівська (Іван Пушук, уклад. *Трагедія українсько-польського протистояння на Волині 1938–1944 років. Луцький район і м. Луцьк* (Луцьк: Волинська обласна друкарня, 2009), 366).

Якщо за керівництва Йосипа Пілсудського дискримінація українського населення була напівприкритою, то з приходом до влади Ридза Смігли стала тотальною, відкритою. Настали обмеження навіть на отримання середньої освіти, а набути вищу освіту, залишаючись православного віросповідання, стало неможливим. У школі я не мав права звернутися до вчителя рідною мовою, бо вчитель зразу починав кричати: “Я ензик свінські не розумем. Мув до мене ензику шляхетським”.

Володимир Ягенський (Володимир Ягенський, “До помсти кликала жорстокість,” *Волинь*, Серпень 5, 2003, 3).

Польський ураган ламав, палив, нищив наші історичні споруди, нашу гордість і нашу ідентичність, і все це діялося у XX столітті... з благословення польської католицької ієрархії, варшавського уряду, за підтримки Ватикану... Нищівну роботу на Волині проводили осадники, вони зневажали людей... В моєму серці ненависть горіла, наче вулкан, до поляків за знущання над народом, священиками, руйнуванні спадщини, історичних вартостей, святинь і т. д. і було бажання помститися за всі ті кривди.

(Григорій Стецюк, *Непоставлений пам'ятник. Спогади* (Вінніпег, 1988), 14-15).

W dzieciństwie zastanawiałem się, dlaczego w polskiej wiosce, gdzie dorastała mama, było tak dużo Ukraińców – mówi Edward Łysiak. – Mama opowiadała, że obok 100 Polaków mieszkało tam 1 500 Ukraińców. Proporcje rozkładały się tak: 92 proc. Ukraińców, 7 proc. Polaków i 1 proc. Żydów. Potem dowiedziałem się, że to nie Ukraińcy przyszli do nas, ale my do nich. Kazimierz Wielki przyłączył te ziemie do Polski. W czasie II wojny za sprawą skrajnie nacjonalistycznych organizacji ukraińskich wspieranych przez Niemców dysproporcje etniczne okazały się brzemiennie w skutku.

Edward Łysiak, wieś Rybno woj. stanisławowskie (Barbara Gruszka-Zych, „Śpię przy zapalanej lampce,” *Gość Niedzielny*, Nr 41, 2013)

Як почалася війна, то, пригадую, поляк такий Макрацький біля кооперативу, не знаю з якої ханаберії, говорив:

– Ще хлопів бєндзєме бїць!

Вони нас хлопами, хамами називали. Або ще любили говорити: “Як свят святем, не бив поляк русину братем”.

Що вони виробляли з нашими людьми, не розказати. Не дивно, що Червону армію зустрічали з прапорами.

Іван Тищук, с. Оса (Ольга Жарчинська, підг., “Українсько-польська різня 1943 року. Кому це було потрібно?”, *Вісник: український тижневик*, Травень 8, 2003, 13).

Село було в диму. Плачучи прибігла я з тими людьми в село, забігаю в дідусеву хату, а він сидить і стогне. Питаємо: “Що таке, дідусю?”. А він каже: “Забіг Казик-поляк в хату і до нього: “Здихай, як собака!””, а дідусь: “Казіку, сину, за що ж це таке, що я зробив тобі?”. А він: “Ви нам надоїли вже”, взяв кинджалом (на кінці гвинтівки) пронизав живіт і сказав: “Всім вам буде капут”. Дідусь через два дні помер.

Сергій Касянчук (Антоніна Семенюк “Слідами “Волинської трагедії”, *Шацький край*, 2016

... ту всю біду, яка між поляками та українцями під час війни була, німці нарobili! Ми ж раніше всі мирно жили, товаришували, в гості ходили. А потім усе раптом дуже сильно змінилося... Німцєві ворожнєча була вигідна, щоб ні українці, ні поляки їх не чіпали, а між собою билися.

Віра Вєлюх (Володимир Данилюк, Світлана Думська, “То все німець наробив...”, *Волинська газета*, Вересень 8, 10).

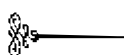
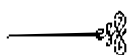
Перед празником Кузьми і Дем’яна у 1943 р. поляки прийшли до нашої хати. Забрали батька, дядька Івана і сестру Єлизавету. Через метрів сто від хати Єлизавета вирвалася – і в корчі. А вже темно було. Її не знайшли. А батько тоді до поляків: “Що я вам зробив поганого? Адже я допомагав сусідці Карольці з хутора Острови, в якій не було чоловіка...”. Його відпустили.

Микола Матеюк (Володимир Данилюк, “Земля. Не кривава, а милосердна...”. *Волинська газета* = *Gazeta Wołyńska. Dodatek informacyjny*, Вересень 2, 2010, 2).

У ті часи наша сім’я – батько Іван Захарович, мати Катерина Павлівна, старша сестра Марія та я — проживали на хуторі Близнюки неподалік Запілля. Неподалік знаходились польські поселення Ягодин, Петрівка, Острівки, Воля Острівецька. З їх мешканцями жили у дружбі і злагоді, навідувалися одні до других в гості, надавали поміч по господарству. Так тривало роками, до літа 1943 р. Одного ранку прибіг до нас знайомий поляк з Острівків і сказав нам “Тікайте в ліс, бо якісь невідомі люди напали на наші села. Убивають усіх, кого зловлять, а будівлі палять”.

Петро Біль (Петро Біль, “Подай же, брате-ляше, руку...” *Наше життя*, Серпень 28, 2003, 3).

... біля Манькова жила одна сім’я, що мала родинні стосунки з поляками. Частенько господарі переховували у себе українців. Ось і того дня, у передчутті нападу, попросилися сусіди переночувати. Господарі не відмовили. А вночі, незважаючи на те, що це обійстя їх побратимів,

поляки увірвалися у помешкання і розстріляли всіх – від старих до малих. Цю історію мені розповіла дочка господаря хата, яка на той час вийшла заміж і жила в Зубильно.

Віталій Ковальчук (Оксана Чурило, “Через високі пороги школи річкою лилася кров”, *Досвітня зоря*, Квітень 17, 2003, 9).

На початку тоді було все тихо-мирно – як була українська поліція. А як вона втекла до лісу, то крайсландвирт Ампель набрав поляків. Стали вони робити чуда над українцями/ Якось приїхали з Ампелем у наше село. Було їх більше п’ятдесяти – три грузові машини. Стали вбивати наших людей...

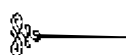
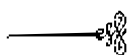
Ще вбили одну стару чешку і чеха Вацлава. Я, пам’ятаю, бігла, – втікала. Бачу тоді, сидить чешка в себе на порозі. Кажу їй: “Втікайте, німці йдуть бити!”. А вона каже: “То неправда!”. Там її на порозі й забили. То були поляки, співали пісню: “Пийте, українці, вудке, бо ваше жице крутке. А ми, поляци, млеко, бо наш круль – далеко!”.

То були наші сільські поляки. Ще й пізнала серед них полячак Чесю і Хельку. Жінки буТанок смерті набирав усе більших і більших обертів. Гинули неповинно мирні люди з обох сторін. Однієї ночі при кінці 1943 року відділом УПА у запеклій сутичці була дощенту знищена “пляцувка” колонії Замогиля. Звідти населення перебазувалося на другу свою “пляцувку” — Усічівські Будки, які межували з нашим селом. І от при підтримці своєї поліції 13 січня 1944 року, саме під Багатий вечір, група озброєних поляків на двох підводах під’їхала до хутора Сіножать палити хати — брати реванш за спалену колонію Замогиля. Саме в той час сталося диво, якого ніхто не сподівався. Коли палії підпалили першу хату Федося Кревського, і люди почали тікати вглиб села, а з ними – і я з дружиною, схопивши на руки малолітніх Віру і Павла, коли поляки з палаючими віхтями стали наблизатися до інших хат, саме у той час їм перегородили дорогу повстанці з Українського Легіону Самооборони, які прибули до Буянь на постій із села Підгайці, що за Луцьком. Польські “герої”, побачивши озброєний підрозділ, підняли руки вгору, їх роззбрóїли... Надавали кожному ляпасів за спалену хату Кревського, застерегли: коли знов вони спалять хоч одну будівлю в селі, то їхні Усічівські Будки будуть зрівнені із землею. Тоді відпустили всіх. Правда, після того до кінця війни більше не було в селі пожеж. Село, як не дивно, пережило всі лихоліття війни і залишилось неспаленим серед них – носили в руках факели. І я бачила на власні очі, як вони підпалювали хати. Під дахи, під стріхи українських хат підставляли факели. Як січки, хати горіли. Тоді вдень і вночі стояла заграва. Що люди понамолочували, все згоріло, нічого не зосталося.

Павлина Партакевич, Жабче (Іван Пушук, уклад. *Трагедія українсько-польського протистояння на Волині 1938–1944 років. Горохівський район* (Луцьк: Волинська обласна друкарня, 2009), 85).

Тоді вже ширились слухи: десь забили польську сім’ю, там – українську. Українці із ближніх сіл їхали до Стенжарич і збирались в одній хаті – щоб разом боронитись від поляків. Але і це не допомогло. Недалеко було невелике село Стрілецьке – там в одній із хат переховувалось 47 чоловік. Їх усіх, і дітей і дорослих, побили польські бандити. Казали, що кров із тієї хати текла рікою. Усі вбиті поховані у братській могилі на нашому кладовищі.

Після такого страхіття люди втікали у ліс чи у села, що розміщені недалеко від нього, а поляки їх там не чіпали, бо остерігалися бандерівців. Але не усі кидали нажиті місця... Лишились мої дід і баба, батько, мати, я і братик, якому не було й року. Але про напад нас попередив сусід-поляк Левицький і мене з братом і батьками забрав на ніч у свій будинок, а сам із сім’єю пішов у школу, яку від бандерівців охороняли німці та польські поліцаї. Якраз тої ночі бандерівці наступали, але німці викликали підкріплення, з’явилися танки і ще інша техніка й відбили напад. Опісля цього поляки почали вбивати всіх підряд українців, які ще залишились – так загинули мої дідусь і бабуся, а ми лишились живі завдяки сусідові Левицькому. А ще через кілька днів загинули мій дядько з дружиною і двома малими дітьми, а тата – брат. Казали, що дітей вбили прикладами по голові. У селі, в сусідній хаті лишатись було небезпечно, то ми з односельцями подался у ліс: голі й босі, добре, що літо. Спали під соснами, на ялинових гілках, бувало, що без їжі і води.

Тривало це до осені, аж доки німецька влада оголосила, щоб повертались, бо вже ніхто нас не чіпатиме.

Галина Батоговська, Стенжаричі (Галина Батоговська, “Пам’ятаю, як загинули мої рідні”, Слово правди, Жовтень 10, 2013).

Танок смерті набирає усе більших і більших обертів. Гинули невинно мирні люди з обох сторін. Однієї ночі при кінці 1943 року відділом УПА у запеклій сутичці була дощенту знищена “пляцувка” колонії Замогиля. Звідти населення перебазувалося на другу свою “пляцувку” – Усичівські Будки, які межували з нашим селом. І от при підтримці своєї поліції 13 січня 1944 року, саме під Багатий вечір, група озброєних поляків на двох підводах під’їхала до хутора Сіножать палити хати — брати реванш за спалену колонію Замогиля. Саме в той час сталося диво, якого ніхто не сподівався. Коли палії підпалили першу хату Федося Кревського, і люди почали тікати вглиб села, а з ними – і я з дружиною, схопивши на руки малолітніх Віру і Павла, коли поляки з палаючими віхтями стали наближатися до інших хат, саме у той час їм перегородили дорогу повстанці з Українського Легіону Самооборони, які прибули до Буянів на постій із села Підгайці, що за Луцьком. Польські “герої”, побачивши озброєний підрозділ, підняли руки вгору, їх роззброяли... Надавали кожному ляпасів за спалену хату Кревського, застерегли: коли знов вони сплять хоч одну будівлю в селі, то їхні Усичівські Будки будуть зрівнені із землею. Тоді відпустили всіх. Правда, після того до кінця війни більше не було в селі пожеж. Село, як не дивно, пережило всі лихоліття війни і залишилось неспаленим

Микола Куделя, Буяні (М. Куделя, “Життя в лабетах кривавого танцю смерті...”, Луцький замок, Травень 27, 1999).

Ще такі спогади: німецька окупація. Поляки, пішовши в поліцію, наводили жах на людей. Я в той час жила в с. Жодківка (передмістя Корця). Не раз бачила, як вели наших замордованих людей (без носів, без вух, зі зв’язаними колючим дротом руками) до єврейського кладовища на розстріл. Ті, що ще могли, копали могили, а потім всіх розстрілювали (з нашого подвір’я було добре видно). Після війни люди перезахоронили своїх рідних. Поляків боялися більше, ніж німців, бо поляки мордували, робили різні провокації, наприклад, підкинуть в оселю патрони чи зброю, а потім разом з німцями роблять обшук. Звичайно ж, зброю знаходять, і німці розстрілюють всю сім’ю. Так було з моїм дідом. Знаючи, що таке можливе, дід стежив і побачив, як поляк в сіно підкладає пістолет. Тоді дід почав просити: “Казіку, сину, ми ж з твоїм батьком дружили, я ж не раз носив тебе на руках, не роби цього”. Казік подивився на діда і забрав пістолет назад. Таким чином наша сім’я залишилася живою.

Ніна Гуцуляк (Н. Гуцуляк, “... Аби подібне не повторилось”, Вільним шляхом, Липень 5, 2003).

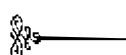
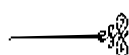
Злість велика була. Вже доносили люди, що поляки з німцями наші села і хутори палять, а людей мордують. Казали, в Чарукові, біля Сенквичівки, чоловік зо сто абили, а село Михлин усе пропало... Тільки ранок, вже селом передають: у Несвічах побили багато українців, в Колодежі, в Коршові...

Ті мали свою самооборону, наші свою і ночами не спали, стерегли села, фольварки... А як нападуть поляки на українське село, попалять, поріжуть, то вже наші – банедрівці, і прості люди – з чим попало в руках на поляків пішли і давай помщатися. Мені казав потім один чоловік, як палили польську колонію Дубова Коршма. Там поїзд до Луцька ставав.

Помщалися на невинних.

Степан Папроцький (Микола Жулинський, Поминаймо в скорботі, але не в гніві. Українсько-польський конфлікт на Волині 1943–1944 рр. (Луцьк: Волинська обласна друкарня, 2003), 5).

Коли спалили вулицю Вітрякову, поляки поїхали на Густу. А там жило двоє сусідів: поляк і українець. Притому, вони були кумами.

– І коли поляк побачив, що горить Рудка-Казинська, то прибіг до свого кума-українця, який із сином сховався в льосі, і кинув туди... гранату, – промовляє ніби не вірячи своїм словам, Софія Антонівна. – Отак загинули Марко та Олексій Михалевські.

Софія Дмитрук (Марія Дубук, “Перед святом Петра та Павла хати у Рудці-Казинській горіли, як свічки”, *Вісник*, Червень 19, 14).

Фашисти награвували багато худоби і змусили гнати її до Луцька Трохима Вегеру, його дружину Марію і Парфена Душака. У Луцьку німці їх відпустили. Та дорогою додому баївців перестріли поляки, що везли из спалених сіл награвоване добро. Познуцались над чоловіками, покатували, а жінці відрізали груди. Їх замордовані тіла рідні знайшли через кілька днів.

Того ж дня був убитий Омелян Дмитрук. Він не хотів ховатись. Чоловік казав: “У мене одні дочки, з німцями і поляками не воюють”.

(Світлана Крещук, “Три хрести над могилою, а у ній – 100 покійників”, *Волинь*, Грудень 16, 2003, 2).

Мамина подружка (кума) Шура працювала в Луцьку прибиральницею у німців. Коли вона розповіла якомусь начальникові, що в Красному Саді сталося, він дуже здивувався... Значить, гітлерівські карателі виявилися не причетними до цього злочину. Й тут, мабуть, треба головне пам’ятати: убивці хоча й були одягнуті в німецьку форму, проте всі до одного говорили польською мовою!

Галина Вітюк (Роман Устимчук, “Червона кров Красного Саду”, *Волинська газета*, Листопад 17, 2011).

Після обіду у ростріляне село [нині Малинівка Рожищенського району] приїхали німці. Вони ходили з хати в хату і жахалися, що стільки невинних загинуло.

– Коли привезли тітку Любку і поклали на лавці, – пригадує Микола Якович Назарчук, – до нас в хату зайшли німецькі солдати. Вони поставили зброю в кутку і молилися Богу. Мої рідні бачили, як вони плакали. Німці-окупанти, які прийшли на нашу землю, плакали від того, що вони побачили ва Богущівці.

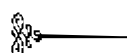
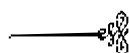
Микола Назарчук (Кость Гарбарчук, “Кривавий понеділок у Богущівці”, *Вісник: український тижневик*, Травень 15, 2003, 14).

Поляки почали крадькома нападати на наше село і під час цих нападів убили 15 чоловік, в тому числі жінчиного брата сина, двох її двоюрідних братів та їхніх жінок. А жінчина мати була в хаті зі своєю подружкою – з нашою сусідкою Семенюк Любкою. Вскакує в хату Леснічкій Адолек, житель колонії Троскоти. Моя теща сховалася за піч, а Любка не встигла. Вона впізнала його і каже: “Адолек, невже ти будеш в мене стріляти!?” А він вихопив пістолет і прямо в неї вистрілив. Вона впала, а він побіг з хати. На щастя куля потрапила в рот і вийшла біля вуха.

Борис Матвійук (Ніна Романюк, “Адолек, невже ти будеш в мене стріляти!?”), *Віче*, Червень 27 – Липень 3, 2013, 4).

У вівторок на наш хутір ступили нові “гості”. Батько саме тягнув із колодязя воду, а ми з матір’ю були на подвір’ї, коли до нас завітали три озброєні автоматами ППШ чоловіки на конях. Один дістав наган і наставив на батька зі словами: “Давай водку”. Батько божився, що нема, то вони послали до сусіда, а самі зайшли в клуню й, уздрівши воза з майном (ми ж, почувши напередодні стрілянину, налаштувалися разом із сусідами втікати, а клунків іще й досі не розібрали), почали розв’язувати рядна й вибирати те, що сподобалося. Скажу, що прибульці – то був повний інтернаціонал: поляк, циган і жид. Коні загнані. А спорядження – то навіть у фільмі такого ніде не бачив: замість сідел – подушки, стременами служили крайки і по два кружки з плити.

Петро Гнатюк (Петро Гнатюк, “Ми пережили три окупації. І одна з них – польська”, *Волинські губернські відомості*, Липень 24, 2003, 6).

Відразу після звільнення нашого села [с. Новини Іваничівського р-ну Волинської обл.] від німців, 20 липня 1944 року, нас, хлопців і чоловіків, викликали у військкомат у Іваничах, а через день відпустили, попередивши, що через п'ять днів будуть призивати в армію. Але вже наступного дня "МГБ", прикордонники і "ястребки" зібрали хлопців (разом зі мною були Володимир Буйвол, Володимир Котилко) і під конвоєм погнали до Іванич. Супроводжували зі зброєю з обох боків. Як сіли при дорозі відпочити. "ястребок" Семен Кульба наказав мені зняти чоботи, мовляв, вони мені не потрібні, бо все одно підемо "в расход". Замість них дали черевики і погнали далі. В stodолу в Іваничах нас напхали, як оселедців в бочку, – чоловік зі сто п'ятдесят. Через день викликали на слідство. В кімнаті за столом сидів капітан НКВС, ще один офіцер стояв збоку. Той, що за столом, видався знайомим, але ніяк не міг згадати, де я бачив це обличчя.

– Ну, то хто у вашому селі вбивав поляків? – питає капітан російською.

– Звідки можу знати?

– То що, не знаєш, не бачив?

– Не знаю, не бачив.

– Підкажи йому, – мовив капітан, звертаючись до іншого офіцера.

Не сказавши ні слова, той щосили вдарив мене в обличчя, вибив зуба, кров потекла з рота, зашуміло-загуло в голові.

– Ну, то що згадав, хто вбивав поляків?

І тут я згадав, де бачив цього капітана. Влітку 1943-го до нас на подвір'я прийшло кілька озброєних людей, які розпитували, шукаючи поляків. Серед них і був той, що тепер сидів за столом у форми капітана НКВС. Тоді в селі його знали як військовополоненого, проживав у селянина Борщевського, німці його відпустили чи можливо, й втік з табору. Пізніше "капітан" вже був в бандерівцях як "спец" з військової справи. Того літнього дня він все допитувався батька, чи нема в нас поляків, заглядав у stodолу, в хату, і звали тоді його Колькою.

Закипіла в мене злість і образа. Я, не задумуючись, випалив:

– За що мене б'єте, це ж ви, Колька-військовополонений, ходили в нас по хаті, коморі й хліві, шукали поляків. То ж, ви, ви!

Володимир Малюх (Ярослав Царук, "Довкола давніх порицьких сумних подій", *Слово правди*, Липень 8, 2003, 2).

DOI: <https://doi.org/10.32782/2305-9389/2020.21.19>

УДК 94(477.8).101

Олег Ленартович

Теорія та практика націоналістичної пропаганди в роки Другої світової війни

У статті розглядається пропагандистська діяльність ОУН-Б. Визначаються її завдання та особливості проведення на завершальному етапі Другої світової війни. Визволення території України від німецько-фашистських загарбників спонукала ЦП ОУН переглянути тактику та стратегію боротьби. Поряд із проведенням військових операцій дедалі більшої уваги приділяється агітаційно-пропагандистській роботі яка часто була більш ефективною в боротьбі проти радянської влади ніж збройні виступи, що супроводжувалися значними втратами і носили скоріше демонстративний характер.

Від початку діяльності ОУН та в процесі розбудови її організаційної структури існувала референтура пропаганди серед основних завдань якої було донести до членів організації та якнайширшого загалу інформацію про цілі, завдання, тактику національно-визвольного руху, контрпропаганда. Важливість такої роботи підтверджував досвід боротьби як на території українських земель так і за кордоном.

Для підготовки агітаторів використовувались спеціальні навчальні посібники, пропагандистські та програмні документи ОУН-Б. «Пропагандивний вишкіл» визначав форми агітаційної роботи серед яких основними були: принагідна політична гутірка; принагідна політична промова; властива політична промова (вона повинна тривати не менше двох з половиною годин); доповідь і дискусія; диспут; так звані міжвигуки. Зовнішньою формою організації пропагандистських заходів був переважно мітинг (чи збори), а вже зміст акції визначали вищезгадані поняття. Короткий і тематичний характер носила принагідна політична гутірка. Вона виголошувалася під час свят, похорон та ін..

Пропагандистський апарат ОУН мав розгалужену структуру. Його діяльність передбачала комплекс завдань: розподіл повноважень і функцій, керівництво та контроль за здійсненням пропагандистської діяльності, підбір та підготовка кадрів, видавнича діяльність та ін.

Ключові слова: національно-визвольний рух, ОУН, УПА, усна пропаганда.

